

BESKRIFNING

Öfver Madesiö Socken, i anledning af Kongl.

Vetenskaps Academiens Handlingar för Jan.

Febr. och Martii Månader 1741, pag. I.

Författad af

Mag. PETRUS NAESMAN

Probst öfver Söderemöre Härad och Kyrkoherde i Madesiö.

Madesiö är belägen i Småland, Calmare Höfdingedöme och Södra Möre Härad; Kyrkan ligger nästan midt i Socknen, 3 mil i Väster från Calmare Stad, 1/2 firdings väg från landsvägen, som sträcker sig härigenom Socknen emellan Calmare och Wexiö.

Enligt en god Charta, uprättad af framledne Landtmätaren Frigell, öfver Madesiö, är Socknens Area eller öfvertog $4 \frac{1}{6}$ quadrat mil eller 96143 tunneland, Efter jordeboken består Socknen af $96 \frac{3}{4}$

Mantal

Mantal eller hela Hemman; altså belöper sig inemot 1000 tunnlands Area på hvarrt helt Hemman. I Socknen finnas 16 små insjöar och 3 stycken åar, hvilkas Area tilhopa är litet drygare är 2000 tunnland, så at det torra stiger jämt til 94000 tunnland. Ehuru här i Socknen ej finnas någre byar utan bara enstaka Hemman, hvilka äro tämligen klufne i 4 och 8 delar: Så at Socknen dymedelstär tämmeligen folkrik och någorlunda rögd, eller upbrukad: så kan man ändå i allmänhet ej räkna mer än 20 tunnland åker och 100 tunnland äng på hvarrt helt Hemman, derföre öfverblifver vid pass 972 tunnland utmark för hvarrt Hemman, och för hela Socknen en ödemark af 82390 tunnland.

At denna orten i äldre tider varit mycke mera folkrik och bättre upbrukad, än han nu är, det skönjes klarligen af de stora stenrör, som på ganska många ställen äro med människohänder upkastade, hvarest nu står stora skogen, der tilförrne varit åker. Digerdöden och de derpå följande svåra krigstider emellan Sverige och Danmark lära utan tvivel varit vållande til folkets skadeliga afgång och förminskning. Men at folket nu ökat sig til mer än dubbelt antal emot det som här var för 95 år sedan, det finnes jämväl tydeligen af Kyrkans storlek, som förenämde tid blef upbygd af träd, i stället för den gamla, hvilken, jämte Prästegården och stor del af bondgårdarne blef upbränd af en stor skogseld, som jämmerligen grasserade i denna orten år 1652. Denna Kyrka är allenast 72 fot lång och 43 fot bred inom knutar, som gör 3069 quadrat fot eller 774 quadrat alnars Area. Om nu en hop folk utan trängsel skal begå sig i et rum, så behöfver hvar person 1 quadrat alns plats. Altså kan Kyrkan begämligen ej rymma mer än 774 personer eller högst 800 hion, när man

lägger

lägger en liten Läktare här til, som är bygd bak i Kyrkan. Vidare då man sätter, at en fierdepart är hemma, då tre fierdelar af folket gå i Kyrkan; så har Socknen bestådt vid pass af 1000 personer då förtiden, och således ej behöft större Kyrka. Men nu finnes här i Socknen öfver 400 Mattag bondefolk, 600 personer husfolk, 135 båtsmän och 40 saltpetersindare vid pass, som tilhopa utgöra åtminstone en folkhop af 4000 personer, smätt och stor, hvaraf således fierdeparten kan rymmas i en så liten Kyrka.

At folket åter begynt öka sig i sednare tid här i orten, kommer bland annat deraf, at Bönderne, för det starka Båtsmanshällets skuld, få klyfva sina hemman i flera delar: hvartil måst alla halftva och fierdedels hemman, som ännu finnas här i Socknen, böra och kunna befordras, så mycket hähre, som hemmanens klyfning i små delar och egornas besättande med torp, kan hjälpa denna Socknen til sin gamla folkrikhet och forna häfd igen, orten til upkomst, och det meniga bästa till båtnad.

Nu vil man komma närmare til Socknens egentliga beskrifning, i den ordning, som finner föreslagen i Kongl. Academiens Handlingar för förenämde ställe.

I §. Om Jordmänaerne, Åkerbruket och Svedjeland.

Jordmäna i Madesiö Socken är svart och lernylla till $\frac{1}{2}$ fots tioklek, derunder ligger en röd, tämmeligen fin leraktig sand: i åkeren så väl som slätteren har legat en stor myckenhet kulrik gråsten, hvaraf en del, som i tyngden icke öfvergått en mans börd, är uplagen och sammankastad på vissa ställen, men de större stenarne ligga ännu kvar i åkeren, till mycket hinder i des körning och ans. När folket kommer til behörig myckenhet i styrka kan icke allenast all den stenen, som ännu ligger til nog myckenhet i

åkeren

åkeren och slättermarken, tagas bort, samt mycket mera åker och äng rödjäs; utan ock all stenen användas till stengårdar omkring hemeorne.

För åkreus stenhets skul, kan härstädes inge plogar ej eller någon annan väl gjord åkerredskap nyttias. Åkerharven är tämmeligen långa och smal, så gjord, at hon ledar sig på längden och är försedd med pinnar af träd. Altså är det klart, at åkerjorden är i sig sielf bättre, än des häfd och skötisel. Hvarföre ock utsädet sällan kastar af sig mer än femte kornet.

Åkerjorden lägges här sällan eller aldrig i hvilat eller träde, så nyttias här och mäst vårråg, jente korn, ärter, bönor, rofvor, lin och hampa: men icke hvete.

Svedjeländ eller brånor idkas här nog, til föga fromma för matjorden, som här i orten är tämmeligen ömning bland stenarna, men måste derigenom taga af och aldeles uppbrännas. På de mästa svedjorna sås vinterråg och sommarråg midsommartiden på kas här ock at så sommarråg midssommartiden på svedjeländ, hvilken mot hösten nyttias til bete för slagteboskap, hvarafter rågen det följande året växer lika frodigt, och kommer til behörig mognad.

Efter härstädes föga brukas någon dikning, så blifver åkern sent tidig om våren, derföre kan vårsåden här icke sås, förr än 4 a 5 veckor för midsommar, men vintersåden sås emellan Bårtlis och micheismässan.

Här i orten vet man icke af, at öka boskaps gödslen med andra ämnen, desutan ligger gödslen under bar himmel, alt til des hon köres ut på åkren.

I åkrarna stå här i orten en myckenhet Risekar, som skämma såden både med skugga och löffall, samt suga til sig mycken näringssaft från såden, och borde fördenkul får utrotas.

All

All säd skäres här med handskära, hvarvid de små kunna gjöra afvenså godt gagn som de stora. Såden bindes i små kärvar, som kallas neker, 24 neker gjöra en Trafve, som af råg gier medelmåttigt 1/6 tunna, men mindre af korn: desse Neker sättas i en pyramidalsk form tilhopa på åkern, så natt, at regnvädet ej kan gjöra derå någon särdeles skada.

Utom Kålgårdar, som vid alla hemman äro brukliga, finnas sällan några krydd- och trögårdar hos Allmogen; men deremot växer här i Socknen desto mera humla, hvilken jemväl är af god art; Humlerötterne äro lagde så i åkrarne som hemma vid gårdarne å de stengaste ställen: derofvanpå är all den sten til stora rör upkastad, som man rögt af marken deromkring: rötterne kunna således aldrig mera röras eller ansas, men i stenören sättas stövar, hvarå humleråxnorne eller rislorne bindas om våren och upväxa om sommaren til mycken frodighet och afkomst. Stenören blifva således aldeles skyvde af humlan, som här af kallas Rörhumla, se rätt artigt ut om sommaren och gifva så god humla, at han räknas för den bästa i hela Småland.

Afsättningen på spannemål är ganska ringa från denna Socknen, somlige brukas allaenast i god tid at sälja bakadt bröd til Calmar: men i dyr tid, och då egen säd slår felt, får Landtmannen betala sitt bröd dyrt nog, såsom ock såden nu i år har gullit 12 dal. Slif:mt tunnan i Calmar.

2 §. Om Äng och Beteshagar.

Härdvalls ängarne äro här å orten besvärade, dels med ekar och dels med en stor myckenhet kullersten och skerf, så at gräset med stort besvär kan afsås, derföre ock folket här til bruka mycket stackiga liar, men hära sig rätt behandligt åt, när de hugga af

af gräset emellan stenarna, hvaraf likväl en stor del måste blifva gvarstående, så at sådana ängar gifva ganska litet hö emot sin vidd.

Starrvalls ängarne, som här kallas Mader och Fly äro nog låglänte, svåra att bärja i våtår och tämmeligen litet bärande.

Bägge slags ängar kunna och böra ansenligen förbättras när folkets myckenhet och styrka får taga till; ty den förra ängsvallen kan hjälpas med stenrödning, och den sednare med äarnes upprepning och Madernes genomdkning.

Beteshagarne äro än mera stenbundne, hafva likväl godt och mustigt bete, mera tienligt för stor boskap och getter än för får, efter som slika hagar äro tämmeligen skoggångne och besvärade med erbuskar, hvilka, jemte annan småskog, borde afröjas, om de skulle tjena till fårabete.

3 §. Om skog, Utmark, Mullbete etc.

Här i Socknen finnes ej någon Allmänning; utan hafver hvarje gård sin enskilda skog och utmark, dels öfverflödigt och dels tillräckelig, undantagande några få hemman, som hafva brist derpå. Skogsmarken är öfverströdd med sten, är tämmeligen besvärad med kärr, men frambringa likväl tämmeligen godt och ymnigt mulbete. I Skogarne finnes tall, gran, al, björk, en och ek hvarorn annan; väster om Kyrkan och 1 mil derifrån synes en väcker bokskog, så finnes ock på åtskilliga ställen rönn, oxel, hägg, apel och hassel. Af skogen gifves ingen afsalu med timmer, klapphoft ej eller med potaska: bräder sågas allenast till eget behof: i sednare tid har allmogen begynt kola till Flerohoppes järnbruks behof, som är belägit här i Soken, hvarrest kolen betals med 3 till 5 mark Silf:mt för ryssen, allt som

bonden

bonden har längre eller kortare väg till Bruket; på några få ställen brännes tiära af rötter, som afsättes till Calmar emot 5 a 6 dal. Silf:mt tunnan. Svedjeland idkas här nästan för mycket, som sagt är, dock måste sådant ske med lof och efter utsyning: På 30 år såges skogen åter växa up, till nytt afsvedjande.

4 §. Om Boskaps skötsel.

Efter som denna orten äger tämmeligen ömning betesmark, och någorunda tillräckeligt höbord, så idkas här och boskapskötslen med tämmelig framgång och nytta: hvarföre ock härstädes finnas goda mjölkekor, vackra dragoxar, godt slag hästar, men fåren äro af sämsta slaget; ganska få äga getter, hvilka likvist, med stor förmån, kunde nyttas här å orten; några få ega bistoekar; svin och höns finnas här tillräckeligen, men gjäss hafva här ingen trefnad för råfven. Ladugården skaffar altså Landtmannen den bästa förtiensten. För en medelmätigt slagtoxe gifves nu för tiden 40 a 45 dal., 1 skålpund smör kostar 5 daler, 1 skålpund ost 6 a 7 öre, och en god häst gäller 60 a 70 daler Silf:mt. Utom egen afvel handlar ock Bonden med oxar och hästar, -dem han släpper i godt bete eller stallar, och sedan säljer med vinning.

5 §. Om Jagt, Djurfång, etc.

Efter som denna Soken är skogrik, så finnes här ock god tilgång på allehanda villbråd, jemte hiortar och rådiur, hvarföre man och här finner ibland allmogen käcka skyttar, goda byssor och sköna jagthundar. Vargarne hafva i senare tid begynt ökas och giföra skada här å orten, men björn vet man föga af. Mårdar, råfvar och uttrar fås här tämmeligen, men Loar äro rara.

6 §

6 §. Om Siöar, Strömmar, etc.

Här i Soken äro 16 st. små insjöar, hvaruti finnes åtskilliga slag, fållfisk och rudo, till hushöf. Tre stycken små äar gå härigenom: den västra går igenom Orrefors och Flerohoppes Jernbruk, samt härifrån åt Liungby och Hosmo Kyrkor, neder i saltsjön. Den andra öster om Kyrkan, och närmast der intill löper in i en annan å, den östersta här i Soken, som sedan går genom Mortorp, Arby och Hagby soknar neder i Saltsjön vid Låfvers Alunbruk. Utur saltsjön uppstiga som oftast små gäddor i dessa åar, som fångas här i Soken och äro rätt goda. Åarne äro nog stängde med små svaltqvarnar och sågar, hvarigenom vatnets aflopp hindras, till skada för denna ortens madångar, hvilka skulle kunna förvandlas till de bästa hårdvallsångar, om åarne rensades up, de onyttiga qvarnarne och dammarna togos bort, och marken blefve genomskuren med diken.

7 §. Om Mineralvatn, Saltpetersunderier etc.

Här å orten har man ännu ej blifvit varse någon hälsobrunn eller mineralvatn. Men Saltpetersunderier idkas här med framgång, så mycket mer, som här finnes der till tienlig jordmån och väl öfvade Saltpetersundare.

8 §. Om Stenbrätt, Bergarter, etc.

Denna orten är tämmeigen jämn eller utan hällberg och högder; icke des mindre är marken strödd med en otroilig myckenhet mäst kullrig gråsten af hvarjehanda art och blänning; så finnes här ock så kallad grönsten, äfven strödd i somliga skogar, hvilken brukas vid jernblåsningarne såsom limsten, och håller jemväl litet jern. På åtskilliga ställen här i

Soken

Soken finnes Myrrmalm, jämte ganska litet siömaln, som föres till Flerohopp. Desutan finnas vid en gård öster om Kyrkan et kärr, hvaruti finnes en vitriolisk gytta, med hvilken bondfolket färga sitt ylle svart, på det sättet, at gytian blandas med alebark och kokas hop med yllet.

9 §. Om Hyttor, Hammarsmidjor etc.

Flerohoppes Jernbruk, belägit $1\frac{1}{2}$ mil i N. V. från Madesjö består af en Masugn, taxerad till 6 liisp. tiondejern om dygnet; 2 Stångjernshammare i tvenne smidjor, med tvenne härdar till hvardera, samt en större och en mindre svanshammare. Bruket blef anlagt år 1725 af Herr Landshöfdingen Fleetwod, Herr Lagman Rothled och Herr Rådman Hoppenstedt: af Hvilkas namn Bruket fick hela Flerohopp. Tanken var, at kunna får der till nog myr- och siömaln i orten, i synnerhet från siöarne Ufven och Hinn, belägne i Kråksmåla och Aby Soknar $1\frac{1}{2}$ mil ifrån Bruket; men som sådant icke ville blifva tillräckeligt, så har Bruket fått tillstånd, at till $\frac{1}{4}$ af smidet skaffa sig tackjern af Nora jernet, som måste hämtas från Stockholm, först till Calmar och sedan landsvägen $3\frac{1}{2}$ mil till Bruket. Två skeppund tackjern kostar i dalen 16 öre, 2 skeppund stångjern 1 dal. Silf:mt i forlön, emellan staden och Bruket. Om detta väirket skötes rätt, så kan här tillverkas 800 skeppund stångjern om året utom knipsmide.

10 §. Om Landets prydnader.

Här i Soken finnes ingen Kongsgård, intet säteri, icke eller något fräsehemman; på 3 a 4 Cronohemman när, äro alla gårdar här i Soken skatte.

11 §

11 §. Om Landmannens Utskylder, Bygnad, Näring och Seder, samt om Landets utvärtes Skeppelse.

Här i orten är båtsmanshållet så inrättadt, at hvar gård håller 2 båtsmän vi pass för ordn. räntan, hvar båtsman har 24 dal. Slif:mt i årlig lön. Här är ock en faststäld tionde sättning, som stiger för hela Soken til 70 tunnor, 4 skeppor, 4 kannor, och altså på hvar helt hemman vid pass $\frac{3}{4}$ tunna. Emellan Soknemännen och Pastorn är upprättad en sänja, hvar efter de betala för all tionde et vist i penningar, som kan stiga vid pass til 2 dal. af hvar helt hemman. Capellanen och de mindre Kyrkobetienterna få på vanligt sätt sina underhåll. De personliga utskylderne rätta sig efter sina underhåll. De personliga utskylderna rätta sig efter folkets myckenhet; och de oordentliga utgifterne til Cronan äro stigande och fallande efter behofvet. De andra smärre utgifterne äro så dryga, som på andra orter. Häraf kan Landtmannens utlagor någorlunda räknas ut, Hvilka blifva drägeliga nog, när hemmanen äro klufne i små delar, och til hushållens behof upodlade: här finnas ock några hemman i Soken som hafva torp, dem de kalla Målar, på sina egor, af hvilka de hafva så godt gagn som mäst svarar emot hemmanens skatt och räntor, så at Bönderne derå bruka sina hemman desto bättre, gjöra afsalu af Landtbruks varorne, och må rätt väl.

En så gammal som gagnelig landssed är här å orten, at Allmogen gör sammanskott til Presterskapet och Cronobetienterna, af ost eller söt miölk, hvilket, ehuru det kan inalles stiga til et skålpund ost vid pass af hemmanet, så sker likvist sammanskottet eller de så kallade ystningarne så småningom och efter hand, at Landtmanen deraf ej har någon kännning; Rikets gagn häraf är likvist märkligt, ty denna orten gör afsättning på en så stor myckenhet

kenhet

kenhet rätt god ost, så at vi skulle snart slippa införslan af denna varan utifrån, om samma sed blefve införd och rätt nyttiad öfver hela Riket.

Husbyggnaden är vacker, efter som här ingen brist är på timmer, och Bönderne äro gode timmermän, i synnerhet gjöra de mycket varaktiga halmtak.

Utom en tämmelig bränvins förtäring, föres här en sparsam hushållning; såsom här ock nog lägges af, at gjöra stora och kostsamma bröllop: många låta ock viga sig i Probstgården, utan bång och buller.

Här i Soken finnas nog bönder, som äro smeder, flere skyttar och timmerkartlar, någre skinnare och salmakare, mindre snickare och laggare: dock arbeta de icke vidare än til Soknemännens behof; men häraf skulle slika gärningsmän mera försumma vid sitt jordbruk, än de vinna af arbetet, om icke här vora någorlunda tillgång på folk. Desutan äro här 2 Sokneskomakare och 2 Sokneskreddare, med sina drängar.

Den mästa indragten har Allmogen af Boskaps-skötslen, samt af oxer och hästhandelen, som här kallas Väsla: så förtienas ock litet på kolning och brukskörslor.

Här är väl ingen allmän Schola til ungdomens undervisning, hvarigenom folket kunde tidigt böjas til Christendom, redelighet och goda seder, samt hvarjehanda okyrne, vidskeppelse och flärd utrotas, som eljest gierna lådar vid menighetens sinne; dock äro här någre personer, som lära ungdomen läsa i bok med mera.

Här å orten vanka väl icke andra än vanliga siukdomar, men för 4 år sedan gick rödsoten här så starkt, at 319 personer mäst ungt folk, lades på bår inom 26 veckor: häremot begynte man omsider bruka et slags bränvin, som man tyckte säkert hjälpa,

tagit

tagit til en sup allenast, då siukdomen ej varat längre än et dygn. Til en kanna godt bränvin, tages, Angelica, Tormentilla, Galanga, Gentiana rubra, Zedoaria, Radix dictamni albi och Pimpinella, 1 lod af hvardera, alla dessa skäras väl sönder och läggas i bränvinet, som sedan sättes i lagom varma i 6 dygn, och sedan afhålles och förvaras til sitt behof.

Utom landsvägen emellan Calmar och Vexjö, som går härigenom Socknen, samt et par bruksvägar, äro Kyrkovägarne härstedes nog elake, så at större delen ej kunna nyttias utan til at rida. De som bo längst så väl söder som norr i Socknen hafva två mil til Kyrkan, men å östra och västra sidorna, är längsta vägen 1 mil. En större myckenhet folk och mera styrka hörer, der til, at alle små och socknevägar blifva rögade, hvarförinnan icke eller orten kan komma til fulkomlig rörelse och upkomst. Men om Gud förlänar beständig frid, hälsosamhet och årsväxt, samt om hvarjehanda gode inrättningar och näringar komma up i städerna, hvilka sedan kunna bättre än nu syslösätta och upmuntra Landsbygden til flit och idoghhet, så är det ofelbart, at Madesjö Socken kan med tiden odlas up til dubbel afkomst och folkrikhed, emot hvad hon nu är i närvarande tid.

den 16 juni 1747.

1747. April. Maj. Junius.